

UDK: 271.3(497.13 Trsat) (091)
Izvorni rad

POČECI PROŠTENIŠTVA I FRANJEVAČKOG SAMOSTANA NA TRSATU

Lujo MARGETIĆ, *Rijeka*

U Trsatskom zborniku, bogatom vrelu podataka o Trsatu, sastavljenom u prvoj polovici XVIII. stoljeća i pohranjenom u Arhivu JAZU u Zagrebu pod oznakom VIII-143, spominju se uz ostale crkvene institucije i crkva Blažene Djevice Marije i Franjevački samostan na Trsatu. Tako je npr. po »Popisanim običajima«¹ kaštald crkve Sv. Jurja obavezan da prilikom svake važnije crkvene svetkovine posudi »sa zahvalnošću« razne stvari »pri mnogopoštovanim časnim ocima fratrima kloštra Dive Marije Trsata«. Na dan Sv. Jurja on je dužan donijeti »u kloštar ocu gvardijanu« kozlića ili, ako je post, 2 libre, a za vrijeme ručka »u refektoriju poštovanim ocima fratrima« tri kanjića (oko 4,5 l.) »dobra i lipa vina« i to opet u znak zahvalnosti »za trud i službu što su ovi redovnici činili prema crkvi Sv. Jurja«.² S druge strane, prilikom ophodnje za svečanosti »Križi« skelar »časnoga kloštra« daje sudionicima ophodnje doručak, a mlinar »otaca fratara trsatskih« župniku »lipu po-gaču«, a pučanima 30 kolača.

Premda je Franjevački samostan na Trsatu bio upravo odvojen od trsatske gospoštije, općine i crkve Sv. Jurja, ipak je njegovo značenje za život trsatskog pučanstva golemo. Već samo postojanje toga izvanredno značajnog samostana uvelike je približavalo malu trsatsku općinu svjetskim zbivanjima; hodočasnici iz bliže i dalje okolice, pa i iz udaljenijih krajeva, omogućavali su Trsaćanima kulturne i društvene veze na koje inače ne bi mogli ni izdaleka računati i uz to gospodarski nimalo zanemarivu korist. Ako se tome doda da je samostan bio vlasnik velikog dijela inače opsegom vrlo malog trsatskog područja, onda je razumljivo da se o životu trsatske općine u prošlosti uopće ne može govoriti, a da se pri tome, ako ništa drugo a ono, bar dotaknu i neka pitanja u vezi sa crkvom Sv. Marije i Franjevačkim samostanom. U obzir dolazi u prvom redu pitanje početka trsatskog prošteništa, tj. pitanje kada se »razmahalo štovanje Majke Božje, i to uz crkvu Majke Božje na Trsatu«, kako problem dobro definira E. Hoško.³

1 *Trsatski zbornik*, 8r, redak 3-7.

2 *Isto*, 8r, redak 11-17.

3 E. HOŠKO, *Gospodar Trsata Nikola Frankopan u Svetoj zemlji*, »Vjesnik Svetišta Marijin Trsat« 1988, god. 22, br. 2, 6.

Koristimo i ovu priliku da zahvalimo dr. Emanuelu Hošku, gvardijanu Franjevačkog samostana na svestranoj pomoći, savjetima i nesebičnom ukazivanju na složene aspekte i problematiku Crkve Sv. Marije i Franjevačkog samostana na Trsatu. Ako ovaj rad ima

Prvi naš pisac, koji je o tome govorio, bio je Bartol Kašić.⁴ Prema njemu je Sveta kuća bila prenesena od Božjih anđela iz Nazareta na Trsat, a odande nakon tri godine i sedam mjeseci u Loreto. To se zbilo za Nikole »Frangipanovića od prvoga plemena Rimskoga« koji je bio »dalmatinski, hrvatski i istrijanski veliki ban« i »gospodar od Riekae i od Tersatta«.⁵ U njegovo doba trsatski je župnik Aleksandar na dan čudesnog dolaska Svete kuće bio bolestan, ali je tom prilikom čudesno ozdravio i o svemu obavijestio kneza Nikolu. Nikola Frankapan izabrao je četvoricu pouzdanih ljudi, među njima i župnika Aleksandra, da u Svetoj zemlji provjere da li je doista Sveta kuća odande prenesena na Trsat. Izaslanici su to doista i utvrdili, a osobito su utvrdili da dimenzije kuće na Trsatu odgovaraju dimenzijama mjesta na kojem je ta kuća ranije stajala u Nazretu. Nakon prijenosa kuće u Loreto ban Nikola Frankapan sagradio je u čast Bogorodice novu kućicu.⁶

Franjo Glavinić je 1648. u svojoj *Historia Tersattana* popunio taj Kašićev izvještaj. Po Glaviniću je župnik Aleksandar po povratku iz Svete Zemlje sastavio pismeni izvještaj koji je bio uništen 1628. prilikom požara u samostanu.⁷ Glavinić navodi da se prijenos Svete kućice dogodio u subotu 10. svibnja 1291, u vrijeme kada je »Nikola Frankopan vladao (giurisdicente) na Trsatu«.⁸ Nikola je bio ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, a inače potomak stare rimske obitelji Anicija.⁹ Glavinić spominje i papu Urbana V, koji je nakon posjete Loretu 1362. poslao iz Rima sliku Majke Božje, djelo Sv. Luke.¹⁰ Glavinić navodi da je 1614. u ruševnoj crkvi Sv. Luke pronašao škrinjicu, u kojoj je bila pohranjena isprava pisana »ilirskim« pismenima: »Ja Stipan od staroga Dubrounicha, Biskup Modruski, Vichnich Sute Ghrune Vgerske, posuitih ouu Czrikvu na postenie svetoga Luke, pissara Marie Błaxene«. Po Glaviniću zapis se odnosi na 1288, tj. »dvije godine prije dolaska Svete kuće na Trsat.«¹¹

Nikola Frankapan, ličnost koju spominju Kašić i Glavinić, ne može biti nitko drugi nego krčki knez Nikola IV. Nikola I, II. i III. ne dolaze u obzir jer nijedan od njih nije vladao Trsatom.

Naime još smo¹² 1980. upozorili na vrlo važne potvrđnice hrvatsko-ugarskih kraljeva Stjepana V. iz 1270. i Ladislava IV. iz 1279. koje su diplomatski i pravno besprijekorne i autentične. Prema njima nedvojbeno proizlazi da su tzv. Škinelići, jedna od dvije loze krčkih knezova, 1270. ispušteni iz kruga ovlaštenika na Vinodol (i Modruš), pa prema tome i na Trsat. Kao ovlaštenici spominju se samo knezovi druge loze, tj. Fridrik, Bartol i Vid. U skladu s time u uvodu Vinodolskom zakonu (1288.) spominju se ponovno samo knezovi te loze, tj. Fridrik kao jedini preživjeli brat iz potvrđnice iz 1270. i kao starješina obitelji krčkih knezova

izvjesnu znanstvenu vrijednost, to treba u prvom redu zahvaliti njegovu strpljenju, uvidavnosti i znanju.

4 KAŠIĆ, *Istoria Loretana od sfetae Kuchiae Bogorodičine*, v Rimu, 1617.

5 *Isto*, 31.

6 *Isto*, 36.

7 F. GLAVINIĆ, *Historia Tersattana*, Udine 1648, 63.

8 *Isto*, 5. Usput budi rečeno, 10. svibnja 1291. nije bila subota, nego četvrtak. Riječ je o suvišnoj i pogrešnoj »preciznosti«. Isto vrijedi i za Glavinićev podatak da je Sveta Kuća otišla iz Trsata put Loreta u subotu 10. prosinca 1294. Međutim, toga datuma bio je petak, a ne subota.

9 *Isto*, 9.

10 *Isto*, 13.

11 *Isto*, 34.

12 L. MARGETIĆ, *Iz vinodolske prošlosti*, Rijeka 1980, 23 i d.

tzv. Vidove loze, zatim njegov sin Dujam, te – od umrla Fridrikova brata Vida – sinovi Leonard i Ivan, te unuci Bartol i Vid. Loza Škinelića ostala je ograničena isključivo na otok Krk. Njoj pripadaju i Nikola I, koji je umro prije 1339, i njegovi nećaci Nikola II. i Nikola III. Za svu trojicu (Nikola I, II. i III.) dakle ne dolazi u obzir da ih se identificira s Nikolom Frankapanom o kojemu pišu Kašić i Glavinić. Uostalom, ne samo da Nikola I, II. i III. nisu nikako mogli biti gospodarima Trsata, i ne samo da je Nikola bio prvi krčki knez koji se nazvao Frankapanom, nego je on ujedno bio banom, što se također slaže s Kašićevim i Glavinićevim vijestima – za razliku od Nikole I, II. i III. koji nisu obnašali nikakvu čast u hrvatsko-ugarskoj državnoj zajednici.

Konačno, ne mogu a da ne upadnu u oči još neke pojedinosti koje Nikolu IV. povezuju s Palestinom, papom i Anconom, dakle i susjednim Recanatiem i svetištem u Loretu.¹³ Nikola IV. boravio je 1411. u Jeruzalemu. Po povratku u Hrvatsku on je iste godine poslao senjskog biskupa i još neke druge ličnosti da odu u Anconu i zatraže od ankonskih vlasti da im pridruže svoga predstavnika koji bi zajedno s njima posjetio papu Ivana XXIII.¹⁴ Nadalje, prilikom svoje treće ženidbe 1428. Nikola je pozvao na svadbu i predstavnika Ancone, a 1430. ishodio je od Ancone pogodnosti za svoj put u Rim, gdje ga je papa Martin V. svečano primio, dao mu novi grb i priznao da su krčki knezovi u srodstvu s rimskim Frangepanima.¹⁵

Sve to upućuje na zaključak da vrlo žive aktivnosti Nikole IV. i njegov veliki ugled treba povezati s ugledom prošteništa Majke Božje na Trsatu. I jedno (Nikola IV.) i drugo (prošteništa Sv. Marije) prebacili su dakle Kašić i Glavinić u raniju prošlost, tj. u konac XIII. stoljeća, da bi tako uskladili i povezali tradiciju loretskog svetišta Sv. Marije s trsatskim svetištem. Smatramo da nije slučajno da je i sam Glavinić na jednom mjestu, govoreći o novoj crkvi Sv. Marije na Trsatu, napisao da je ona sagrađena 1453. »nakon što je 1402. godine (!) otišla odande Sveta kuća, sada nazvana loretska, kao što smo ranije zabilježili«. ¹⁶ Kao da je Glavinić točno znao da je upravo 1402. godina važna u životu Nikole IV. Frankapana. Naime, upravo je te godine Nikola nakon smrti svoje majke preuzeo stvarnu vlast nad Vinodolom, dakle i Trsatom.

Da li je prije Nikole IV. postojalo prošteništa na Trsatu? Protiv toga govori okolnost da o tome nema nijednog prvorazrednog vrela iz XIV. stoljeća ili ranije koje bi to potvrđivalo. Vrlo je teško zamislivo da to ne bi bilo posvjedočeno u nekoj makar i neizravnoj vijesti iz riječkih, mletačkih i vinodolskih izvora itd. Dokaz potpune šutnje svih raspoloživih vrela nije, dakako, dokraja uvjerljiv, ali ako ništa drugo, ne govori protiv teze da takvog prošteništa nije bilo. Prvi se puta o prošteništvu na Trsatu govori u pismu pape Martina V. od 23. srpnja 1420.¹⁷ U tom pismu, danom u prilogu, koje je sačuvano u originalu, papa izražava želju »da bi

13 Đ. ŠURMIN, *Hrvatski spomenici*, Monumenta historicoiuridica Slavorum Meridionalium, vol. VI, Zagreb 1898, 110.

14 KLAIĆ, *Krčki knezovi Frankapani I*, Zagreb 1901, 202, 328 (bilj, 116).

15 *Isto*, 215, 329 (bilj. 148).

16 GLAVINIĆ, *n.dj.*, 19.

17 Arhiv franjevačkog samostana, br. 2. Ispravu se obično datira s 23. srpnjem 1419. Međutim, isprava je datirana s 10 kalendara kolovoza (= 23. srpnja) i trećom godinom pape Martina V. Martin je konsakriran 21. studenoga 1417, pa prema tome treća godina njegova pontifikata teče od 22. studenog 1419. do 21. studenoga 1420. Dakle, isprava je sastavljena 1420, a ne 1419, što je uočeno i na starom registru na samoj ispravi.

se crkva blažene Marije na Trsatu (...) posjećivala uz odgovarajuće počasti (...) i da bi sami vjernici dolazili tamo to radije zbog pobožnosti, što bi se tamo na osnovi dara nebeske milosti vidjeli bogatije obdareni itd.« Zato papa daje oprost od dvije godine dvije četrdesetnice na nametnutu pokoru onim posjetiocima crkve blažene Marije koji posjete tu crkvu na određene blagdane, odnosno oprost od 100 dana onim posjetiocima koji je posjete kroz 8 dana nakon tih blagdana (odnosno kroz 6 dana nakon Duhova) i ujedno pridonesu pomoć za održavanje i popravak te crkve na ruke upravitelja crkvene imovine.

Međutim, ti će oprosti vrijediti samo za idućih 10 godina, tj. do 1430. Papa dodaje da je povlastica nevažeća ako je u ranije vrijeme izdana slična povlastica i ako ona još važi za razdoblje za koje je izdano Martinovo pismo iz 1420. Svakako, ta klauzula bi mogla imati i samo formalno značenje. Možda je doista smisao te klauzule samo u tome da se spriječi postojanje dviju sličnih privilegija što bi moglo izazvati zabunu. No, ako se prisjetimo da je Nikola IV. bio 1411, dakle jedva devet godina prije izdavanja privilegija iz 1420, u Svetoj zemlji i da su Martinovi izaslanici putovali u prosincu 1411. u Rim, onda se nameće misao da je ipak riječ o nečem drugom, a ne o više-manje »ukrasnoj« klauzuli. O čemu je riječ? U odgovoru na to pitanje treba prije svega upozoriti na to da su prihodi Trsata bili zajedno s prihodima polovice otoka Krka i gradova Bakar i Bribir još od početka XV. stoljeća založeni Fridriku Celjskom, suprugu Elizabete, sestrične Nikole IV, i to do isplate miraza od 32.000 dukata.¹⁸ Fridrik je čak 1412. ponudio Mlecima u zalog Trsat i ostala navedena područja, pa premda su Mleci odbili zajam, ipak se vidi da je Fridrik računao s prihodima Trsata kao sa svojom imovinom s kojom je mogao raspolagati. Nakon što je Elizabeta umrla 1422.¹⁹ Nikola je 1424.²⁰ preuzeo punu kontrolu nad Trsatom i ostalim založenim mjestima i spriječio tako Fridriku ubiranje prihoda. Veliko je pitanje da li je Fridrik na osnovi svoga založnog prava, tj. prava na ubiranje prihoda, do 1424. stvarno držao Trsat kao feudalni gospodar. Naime, Fridriku je zajedno s Trsatom, Bakrom i Bribirom bila založena i polovica Krka, a upravo je nemoguće pretpostaviti da je on na Krku sudjelovao s Nikolom IV. u upravljanju gradom i otokom. Uostalom, o nekom Fridrikovom izvršavanju vlasti nad založenim gradovima i područjima nema vijesti. S druge strane, čini se nesumnjivim da je Fridrik na Trsat, Krku, Bakru i Bribiru smjestio svoje povjerenike koji su pazili na to da se prihode iz tih mjesta ispravno obračunava i uplaćuje u korist Fridrika.

Prihodi koji su crkvi Sv. Marije pritjecali na osnovu pisma pape Marina V. trebali su služiti isključivo »za njezino održavanje i popravak«, kako to određuje papa. Kako su prihodi Trsata pripadali u to vrijeme Fridriku, moglo se očekivati da će on tražiti način da i prihode crkve Sv. Marije stavi pod svoju kontrolu. I doista, papa Martin V. odobrio je 19. srpnja 1420. Fridrikovu odluku da upraviteljem crkve Sv. Marije postavi Blaža, naslovnog biskupa i generalnog vikara krbavskog biskupa Ivana i naredio je njegovo uvođenje u službu. Vrlo je indikativno da je papa najprije odredio Fridrikova povjerenika za upravitelja crkve Sv. Marije i tek onda, svega četiri dana kasnije (!), odobrio toj crkvi takve povlastice od kojih se moglo očekivati pritjecanje znatnih prihoda.

18 V. KLAJIĆ, *n.dj.*, 210.

19 *Na i. mj.*

20 *Isto*, 213.

Prema tome, čini se da ne bi trebalo biti sumnje da je do povlastica podijeljenih 23. srpnja 1420. od strane pape Martina V. došlo na poticaj Fridrika Celjskog.

Međutim, u upravo spomenutu papinu pismu od 19. srpnja papa ističe da služba upravitelja crkve Sv. Marije dugo vremena nije bila popunjena. Smatramo da tu papinu napomenu treba povezati s klauzulom iz povlastice od 23. srpnja 1420. po kojoj je ona nevažeća ako je isti papa ranije izdao sličnu povlasticu. Ako je ranija povlastica doista postojala, a to je vrlo vjerojatno, onda je očito da je nije ishodio Fridrik Celjski, jer bi bilo krajnje čudno da se on dva puta pojavljuje u Rimu i dva puta traži od pape uglavnom istu stvar. Daleko je vjerojatnije da je već Nikola IV. 1411, po povratku iz Sv. Zemlje, ostao u dobrim odnosima s papinstvom i ishodio u Rimu da se crkvi Sv. Marije na Trsatu priznaju povlastice u vezi s hodočasnicima. Okolnost da do 1420. nije postojao upravitelj crkve Sv. Marije daje nam naslutiti da odsutni Fridrik nije od hodočasnika imao nikakve koristi jer su se prihodi koristili potpuno izvan njegove kontrole, što Nikoli IV, prisutnom u Vinodolu, iz raznih razumljivih razloga nije bilo nimalo krivo. Kada se poslije 1411. broj hodočasnika postupno povećavao, povećavali su se i prihodi, pa su Fridrikovi povjerenici vjerojatno to dojavili Fridriku koji je, dakako, potražio i našao načina da povećane prihode crkve Sv. Marije stavi pod svoju kontrolu. Zato je on 1420. ishodio od pape da se osobu njegova povjerenja postavi za upravitelja te crkve i da se crkvi dodijele nove povlastice. Čini se da se u Rimu znalo za stari privilegij pa se zato smatralo uputnim ubaciti u pismo od 23. VII. 1420. klauzulu o nevažnosti novog privilegija, ako postoji stari.

Ova interpretacija nije dokraja dokaziva, ali nam se čini da je svaka druga slabija, pogotovo ona po kojoj bi obje analizirane klauzule bile beznačajne. Dakle, ako su naša naslućivanja točna, onda je već Nikola IV. ishodio u Rimu povlasticu raznih oprosta u korist crkve Sv. Marije na Trsatu koja je ubrzo postala toliko značajnim prihodom da se Fridrik, koji je kao zajmoprimalac ubirao prihode iz trsatske gospoštije, odlučio da ostvari nad njima puni nadzor preko osobe svoga povjerenja u svojstvu upravitelja te crkve. To je i uspio 1420. uz pomoć pape koji mu je tom prilikom podijelio novi privilegij.

Jedna vijest iz Glavinićeve *Historia Tersattana* kao da se protivi ovom našem zaključku. Naime, Glavinić piše²¹ da je papa Urban V, vraćajući se 1362. iz Avignona u Rim, posjetio Loreto, tamo saznao o štovanju Sv. Marije na Trsatu i zato kasnije iz Rima poslao na Trsat sliku Sv. Marije, djelo Sv. Luke. Glavinić dodaje da »nema sumnje da je (tu sliku) naslikao (Sv. Luka) svojim rukama, jer to potvrđuju povjesnici i naši Medvidgradski spomeni, a ona je usto i čudotvorna kao i ostale izvedene njegovim rukama«. Grga Gamulin pripisuje tu sliku tzv. »majstoru Gospe Trsatske« čije djelovanje on stavlja u prvu polovicu XIV. stoljeća.²²

Ipak treba upozoriti na neke okolnosti.

Prije svega upada u oči da tu sliku ne spominje 1617. Bartol Kašić u svom djelu *Istoria Loretana*, u kojem inače vrlo podrobno izvještava o Marijinom svetištu na Trsatu. O njoj ne izvještava čak ni Glavinić 1628. u svojem djelu *Cvit Svetih*. O posjetu Urbana V. Loretu nema nikakvih podataka čak ni od loretskih povjesnika koji su s najvećom pažljivošću zabilježili sve ovo što je inače po njihovom mišlje-

21 F. GLAVINIĆ, *n.dj.*, 12–13.

22 HOŠKO, *Slika i slikar Gospe Trsatske*, »Vjesnik Svetišta Marijin Trsat« 1988, god. 22, br. 3,5.

nju bilo od značenja za štovanje loretske Madone. Doduše, po Glaviniću »povjesnici i naši Medvidgradski spomeni govore o slici Sv. Luke«, ali se ta njegova izjava treba primiti s puno skepse, jer nije poznat nijedan talijanski, hrvatski itd. povjesničar koji bi prije Glavinića spominjao sliku trsatske Madone, a tzv. Medvidgradski spomeni su nestali, pa su Glavinićeve tvrdnje o njihovu sadržaju neprovjerljive. Ipak, treba uzeti u obzir da Glavinić npr. tvrdi da je u crkvi Sv. Luke otkrio glagoljski natpis koji počinje »Ja Stipan od staroga Dubrovnica, biskup Modruški« i koji je po njemu pisan 1288.²³ Modruški biskup u 1288. je dakako anokronizam pa se ta Glavinićeva tvrdnja ne može prihvatiti, to više što je i to Glavinićevo otkriće nestalo. Glavinić nadalje tvrdi da je Nikola Frankapan, koji je po njemu živio koncem XIII. stoljeća, u doba prijenosa Svete kuće iz Nazareta na Trsat dao o tome događaju kao i o odlasku Svete kuće isklesati »mramorne ploče od kojih se još i danas vidi jedna«²⁴ na Trsatskim stuvama i čak navodi doslovce njezine riječi.²⁵ Ali Glavinićeva se tvrdnja da je ta ploča postavljena već koncem XIII. stoljeća bez ikakve sumnje ne može prihvatiti i treba je pripisati isključivo njegovoj želji da ponudi još jedan dokaz za svoju tvrdnju o prijenosu Svete kuće na Trsat 1291. godine.

Sve to dovodi nas do zaključka da je i vijest o darovanoj slici Madone od pape Urbana V., djela Sv. Luke, trsatskom svetištu, vijesti koja se prvi put pojavljuje 1648. kod Glavinića također samo dokaz njegova velika poštovanja i ljubavi prema trsatskoj crkvi, ali da se ne može upotrijebiti kao dokaz da je papa Urban V. doista i poklonio tu sliku.

Što se pak tiče analiza Grge Gamulina, naše je mišljenje da nema nikakva uvjerljiva dokaza protiv tvrdnje da je tu sliku izradio neki kasniji slikar koji je djelovao u Mlecima i stvarao slike koje su odgovarale narodnom shvaćanju na istočnoj obali Jadrana.

Naše je mišljenje da jedan podatak iz notarske knjige riječkog notara Antuna de Renno de Mutina, koji je ubilježen pod 9. kolovoza 1456,²⁶ može biti od pomoći pri analizi pitanja kojima se bavimo. Naime, po toj notarskoj bilješci Pavao, gvardijan samostana crkve Sv. Marije »de Cersato«, opunomoćuje Mlečanina »Georgium Grando«, da povede postupak pred bilo kojim duždevim sudom protiv Antonija »de Murano«, slikara, da dovrši »anchoniam sive pallam« spomenute crkve kao što je bio obećao i već primio dio cijene; te da mu plati ostatak »pro ipso palla« kada bude dovršena. Poznato je da je anchonia »naslikana drvena ploča (...) koja može imati nekoliko odjeljaka; obično se stavljala kao slika iznad oltara«.²⁷ A poznato je i da je palla (pala) »naslikana ploča (...) postavljena (...) iza tabernakula«.²⁸ Dakle, 1456. bila je u izradi kod inače (čini se) beznačajnoga venecijanskog slikara Antonija iz Murana slika za glavni oltar crkve Sv. Marije koju je trebalo postaviti iza tabernakula. Ne izgleda li vrlo uvjerljivo da je upravo ta slika ona koja još i danas stoji iza glavnog oltara? Da je u to doba postojala slika koju je navodno poklonio Urban V, ne bi se samostan izlagao trošku koji

23 F. GLAVINIĆ, *n.dj.*, 34.

24 *Isto*, IX.

25 *Isto*, 34.

26 M. ZJAČIĆ, *Knjiga riječkog notara i kancelara Antuna de Renno de Mutina (1436.–1461.)*, »Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci«, sv. V., Rijeka 1959, 318.

27 Tako npr. Giacomo Devoto i Gian Carlo Oli, *Dizionario della lingua italiana*, Firenze 1971, 108.

28 *Isto*, 1595.

sigurno nije bio beznačajan, da nabavlja još jednu sliku za glavni oltar. Prvorazredni podatak iz 1456, da samostan naručuje sliku za glavni oltar iza tabernakula, uvjerljivo govori u prilog tvrdnji da takve slike u to doba još nije bilo.

Kada je počeo djelovati Franjevački samostan na Trsatu kao pravna osoba? Sam akt osnivanja poznat je: papa Nikola V. odobrava 12. srpnja 1453. Martinu Frankapanu da sagradi »kuću s klaustrom, spavaonicama, blagovaonicom, vrtovima i vrtićima i ostalim nužnim radionicama pokraj spomenute crkve, za koje nije potrebno daljnje odobrenje (...), s time da je preuzmu braća (...) Reda Malobraćana od Obsluživanja«. ²⁹

Dolazak Franjevaca na Trsat smješta Cvekan »prije 1462.« ³⁰ i naglašava »da se do 1552. nije sačuvalo ni jedno jedino ime trsatskih gvardijana«. ³¹ Smatramo da se u oba smjera – tj. točniji datum dolaska i ime gvardijana – može ići dalje od tvrdnja što ih je iznio Cvekan.

Naime, već 10. siječnja 1455, ³² dakle jedva godinu i po dana nakon fundacijske isprave pape Nikole V, »brat Fabijan od umrlag Jurja, redovnik Trsata« opunomoćuje magistra Alegreta da samostan zastupa u svim pitanjima na području grada Rijeke pa se u skladu s tim punomoćjem obvezuje već 15. siječnja »magistru Alegretu kao punomoćniku brata Fabijana kovač (faber) Franjo da će mu platiti 120 libara«, ³³ a 5. svibnja iste godine obvezuje se Blaž stolar (carpentarius) da će platiti 45 libara i 15 soldina, također magistru Alegretu kao opunomoćeniku brata Fabijana. ³⁴ 30. svibnja Alegreto, ponovno kao opunomoćenik »brata Fabijana reda Malobraće od Obsluživanja« izjavljuje da je primio od Matije Dragulića 27 libara i 8 soldina. ³⁵

Dakle, franjevci djeluju na Trsatu već 10. siječnja 1455, ali još ne kao potpuno formirana pravna osoba, jer na čelu samostana nemaju gvardijana. Očito još nije postojala mogućnost da se osnuje redovnička zajednica jer na Trsatu još nije bio dovoljan broj redovnika (tj. njih 12) koji je jedna od osnovnih pretpostavki za osnivanje redovničke zajednice (tzv. domus formata). ³⁶

Međutim, već iduće godine, i to 9. kolovoza 1456. ³⁷ franjevačka zajednica na Trsatu ima svoga gvardijana. Notar Antun de Renno upisuje u svoju knjigu da je »brat Pavao, gvardijan samostana crkve Sv. Marije na Trsatu, reda Sv. Franje od Obsluživanja« naredio Mlečaninu Jurju Grandu da poduzme korake kod mletačkih vlasti kako bi one prinudile slikara Antonija de Murano da dovrši sliku koja bi trebala stajati iza glavnog oltara. Dakle, prvi gvardijan na Trsatu pojavljuje se već 2,5 godine nakon utemeljenja samostana.

Još par riječi o najznačajnijem posjedu Franjevačkog samostana, tj. zemljištu od samostana do mora. U vezi s time treba istaći da je Gašpar Knežić, zakupnik trsatske gospoštije, došao u sukob s Franjevačkim samostanom na Trsatu o op-

29 Nešto drukčiji prijevod u P. CVEKAN, *Trsatsko svetište Majke Milosti i franjevci njeni čuvari*, Trsat 1985, 71.

30 *Isto*, 72.

31 *Isto*, 106.

32 M. ZJACIĆ, *n.dj.*, 259.

33 *Isto*, 260–261.

34 *Isto*, 275.

35 *Isto*, 276.

36 Objašnjenje E. Hoška.

37 M. ZJACIĆ, *n.dj.*, 318.

segu toga posjeda pa su 4. veljače 1612.³⁸ komisari vrhovne vlasti (nadvojvode) zajedno s predstavnicima samostana utvrdili granice franjevačkog posjeda ovako: »došli su do prve međe, tj. trougloga kamena na obali mora, pučki nazvana fratarski kamen (...) i zatim penjući se prema istočnom dijelu do prvog puteljka, pučki nazvanog Prekrižje Podgrič, gdje je nađen urezan križ na kamenu, postavljenom u zemlju, i odredili da se ureže drugi na trajno sjećanje; zatim penjući se javnim putom do drugog puteljka, pučki nazvanog Prekrižje, gdje se također našlo križ urezan u kamenu postavljenom u zemlju, naredili da se tamo ureže drugi na trajno sjećanje; (...) zatim skrenuvši nalijevo javnim putom – granicom sa sjeverne strane u ravnici gdje su (...) naredili urezati još jedan križ kao znak pa penjući se sveudilj javnim putom kojim se kolima dolazi do trsatskog kaštela, do drveta koji se pučki zove Kopriva; zatim nastavivši javnim putom do ugla Kapele Sv. Jurja odnosno župne crkve blizu kaštela na istočnoj strani; zatim spuštajući se neobrađenim brdom do rijeke (...) koja dijeli Rijeku od trsatskog kaštela i to sredinom rijeke i sredinom morskog zaljeva (per medium laci maris) prema zapadnoj strani i odatle dolazeći preko zaljeva na jug završili su kod međe naprijed spomenute tj. kod trouglog kamena, pučki nazvanog fratarski kamen«. Taj opis međa fratarskog posjeda vrlo je sličan – često čak i doslovno – opisu međa u krivotvorenoj³⁹ ispravi izdanoj navodno po Martinu Frankapanu 7. travnja 1431. Na darovnicu Martina Frankapana komesari se i inače u svome zapisniku više puta pozivaju. Prema jednoj od klauzula zapisnika od 4. veljače 161?. komesari su s »većim dijelom trsatskog naroda« »jasnim i izričitim riječima upravitelja samostana postavili u stvarni i tjelesni posjed svih dobara, vinograda, prihoda mlina, prava i nadležnosti koje se nalaze u spomenutoj frankapanskoj darovnici rečenom samostanu (...) učinjenoj po pokojnom (...) Martinu Frankapanu«. ⁴⁰ Ne samo što se zapisnik poziva na darovnicu Martina Frankapana, nego se u njemu spominju stari znakovi, križevi koji obuhvaćaju veliki dio današnjeg Sušaka i Trsata koji se proteže od samostana do sušačke bolnice u smjeru zapad-istok i čitavog područja južno od te crte do mora. Iz toga bi slijedilo da svi obrađivači toga područja plaćaju podavanja samostanu, a ne trsatskoj gospoštiji. Da li je to tako? Premda nam se čini da je opseg samostanskog posjeda na Trsatu (i Sušaku) u krivotvorenoj darovnici Martina Frankapana opisan više nego izdašno, ipak treba upozoriti i na to da su i u sporu Gašpara Knežića i samostana, koji se vodio 12. siječnja 1612, pred riječkim kapetanom Stjepanom della Rovere – dakle u sporu koji je prethodio reambulaciji samostanskih granica od 4 veljače 1612. – utvrđene iste granice, tj. trouglasti kamen, zvan fratarski kamen – puteljak Prekrižić »Pod gerz« – puteljak Prekrižić – puteljak u ravnici – javna cesta do drveta zvanog Kopriva – crkva Sv. Jurja – Rječina koja dijeli Trsat od »Reke«. ⁴¹ Smatramo ipak da bi daljnja istraživanja bila vrlo korisna, osobito s obzirom na kasnije potvrđnice, ugovore te revizije međa iz 1795. i 1839.

38 Arhiv Franjevačkog samostana na Trsatu, isprava br. 111.

39 Tako ispravno već R. LOPASIĆ, *Hrvatski urbari I*, Zagreb 1894, 149.

40 Arhiv Franjevačkog samostana na Trsatu, isprave broj 110 i 111.

41 *Isto*, isprava od 16 siječnja 1612.

PRILOG

1) Papa Martin V. daje oprostite hodočasnicima crkve Sv. Marije na Trsatu

Firenca

1420, 23. srpnja

2) Bilješka o oprostima

Trsat

IV. stoljeće, vjerojatno poslije 1458.

Martinus episcopus servus servorum dei, Uniuersis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis sal(u)t(em) et ap(osto)licam ben(edictionem). Licet is de cuius munere uenit ut sibi a suis fidelibus digne et laudabiliter seruiatur de abundantia sue pietatis que merita supplicum excedit et uoto beneseruiantibus sibi multo maiore tribuat quam valeant promereri, nihilominus tamen desiderantes domino populum reddere acceptabilem et bonorum operum sectatorem fideles ipsos ad complacendum ei quasi quibusdam alecturis muneribus indulgentijs uidelicet et remissio⁵nibus inuitamus ut exinde diuine reddantur gratie aptiores. Cupieptes igitur ut eccl(es)ia beate Marie de Chersat Corbauien(sis) dioc(esis) congruis honoribus frequentetur et ut ipsi fideles eo libentius deuotionis causa confluant ad eandem quo ibidem ex hoc dono celestis gratie uberius conspexerint se relectos de omnipotentis dei misericordia et beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi omnibus uere penitentibus et confessis qui in Natiuitatis Circuncisionis Epiphanie (!) Resurrectionis et Ascensionis ac Corporis domini nostri Jesu Christi et Penthecostes nec non in Natuivitatis Annuntiationis Pur(i) ficationis et Assumptionis beate Marie virginis ac Natiuitatis beati Johannis Baptiste dictorum Apostolorum Petri et Pauli et ipsius eccl(es)ie dedicationis festi¹⁰uitatibus ac Ce(le)britate Omnium sanctorum necnon per ipsarum Natiuitatis Epiphanie, Resurrectionis Ascensionis et Corporis domini ac Natiuitatis et Assumptionis eiusdem beate Marie necnon Natiuitatis beati Johannis Baptiste et Apostolorum Petri et Pauli predictorum festiuitatum Octauas et per sex dies dictum festum Penthecostes immediate sequentes prefatam eccl(es)iam deuote uisitauerint annuatim et pro eius sustentatione et reparatione manus porrexerint adiutrices singulis uidelicet festiuitatum duos annos et totidem Quadragenas Octauarum uero et predictis sex diebus quibus eandem eccl(es)iam uisitaruerint et manus porrexerint adiutrices ut prefertur centum dies de iniunctis eis penitentijs misericorditer relaxamus presentibus¹⁵ post decennium minime ualituris. Volumus autem quod si alias uisitantibus dictam eccl(es)iam uel pro eius sustentatione et reparatione manus porrigentibus adiutrices uel (?) ibi pro elemosinas erogantibus seu alias aliqua alia indulgetia imperpetuum uel ad certum tempus nondum lapsum duratura per nos concessa fuerit, presentes littere nullius existant roboris uel momenti. Dat(um) Florentie X k(a)l(endas) Augusti Pontificatus nostri enno tertio.

(S desne strane na dnu isprave:)

pro Justino
B. de Puteo mp

Prijevod

Martin biskup, sluga božjih slugu. Svima Kristu vjernima koji će vidjeti ovo pismo pozdrav i apostolski blagoslov. Premda onaj od čije dobrohotnosti proizlazi da mu se od njegovih vjernika služi dostojno i za pohvalu s obzirom na obilje njegove milosti, koja premašuje zasluge poniznih molitelja i onih koji zavjetom dobro služe, podjeljuje mnogo više nego što mogu zaslužiti, ipak u želji da se narod učini prihvatljivim gospodinu i same vjernike sudionikom dobrih djela da bi mu bili dragi takoreći nekim privlačnim darovima, oprostima kao i otpuštanjima, pozivamo (ih, tj. vjernike) da se na taj način pokažu spremniji za božansku milost. U želji dakle da se crkvi Sv. Marije na Trsatu, u krbavskoj biskupiji, podijele odgovarajuće počasti i da k njoj sami vjernici to radije hrle zbog pobožnosti, što će se tamo ovim privilegijem nebeske milosti vidjeti obilatije obdareni, povjerenjem u milosrđe sve-mogućeg Boga i autoritet njegovih blaženih apostola Petra i Pavla milosrdno opra-štamo svima onima koji se iskreno pokaju i ispovijedaju na blagdane Božić, Obre-zanje, Bogojavljenje, Uskrs, Spasovo i Tijelovo našega gospodina Isusa Krista i Duhovo, nadalje na dan rođenja, Blagovijesti, Svijećnice i Uznesenja blažene dje-vice Marije i rođenja blaženoga Ivana Krstitelja, rečenih apostola Petra i Pavla i posvete same crkve, te blagdane Svih Svetih kao i kroz osam dana nakon blagdana Božića, Bogojavljanja, Uskrsa, Spasova i Tijelova te rođenja i Uznesenja blažene Marije, rođenja blažena Ivana Krstitelja i rečenih apostola Petra i Pavla odnosno kroz šest dana koji neposredno slijede blagdan Duhova i koji godišnje pobožno posjete naprijed rečenu crkvu i (ujedno novčano) pomognu održavanju i popravku, i to (davajući oprost od) nametnutih im pokora (u trajanju) od dvije godine i isto toliko četrdesetnica ako (posjete) na jedan od tih blagdana, a sto dana ako posjete kroz osam dana odnosno naprijed rečenih šest dana i (ujedno novčano) pomognu, s time da (taj oprost) ne vrijedi poslije deset godina. Hoćemo međutim, ako smo nekom drugom prilikom posjetiocima rečene crkve ili onima koji su dali (novčanu) pomoć za njezino uzdržavanje i popravak ili onima koji su dijelili milostinju tamo ili drugdje odobrili neki oprost trajno ili u trajanju na određeno vrijeme koje još nije isteklo, da ovo pismo nema nikakve snage ni vrijednosti. Dano desetih kalenda kolovoza za treće godine našeg pontifikata.

* * *

Arhiv Franjevačkog samostana na Trsatu, neobjavljeno.

U Arhivu JAZU u Zagrebu čuva se pod signaturom XV-24-I/1 prijepis E. Fermendžina. On je uglavnom identičan našem čitanju, osim što npr. umjesto: tribuat Fermendžin čita: tribuat qui. Međutim, zaključnu rečenicu od »vel (?)« do »momenti« Fermendžin ispušta i umjesto nje stavlja samo »etc«. unatoč tomu što ta rečenica nije nevažna. Konačno, umjesto s ispravnom godinom 1420. (tj. treće godine vladanja pape Martina V.), Fermendžin datira s 1419.

Papa Martin V. daje oprost od dvije godine i dvije četrdesetnice onima koji posjete crkvu Sv. Marije na Trsatu u ove blagdane: Božić (25. prosinca), Obrezanje (1. siječnja), Bogojavljenje (6. siječnja), Uskrs, Spasovo (četrdeset dana poslije Uskrsa), Tijelovo (četvrtak prije Presvetog Trojstva), Duhovo (osam nedjelja poslije Uskrsa), zatim na Svijećnicu (2. veljače), Blagovijest (23. ožujka), rođenje Majke Božje (8. rujna), Uznesenje Majke Božje (15. kolovoza), rođenje Ivana Krstitelja (24. lipnja), dan Petra i Pavla (29. lipnja), dan posvećenja crkve Sv.

Marije i Svi Sveti (1. studenoga). Oprost se daje uz uvjet da je hodočasnik dao pomoć za održavanje i popravak crkve.

Uz isti uvjet daje se oprost od 100 dana hodočasnicima u oktavama tj. kroz 8 dana nakon tih istih blagdana, izuzev Obrezanja, Svijećnice, Blagovijesti, posvećenja crkve Sv. Marije i Svih Svetih odnosno kroz 6 dana nakon Duhova.

Vrijedi istaći još nešto. Naime, papa Kalisto III. (1455.–1458.) izdao je kratko vrijeme prije svoje smrti, tj. 3. lipnja 1458. pismo kojim je znatno povećao prava hodočasnika na Trsat: po tom pismu oni dobivaju oprost od 7 godina i 7 četrdesetnica ako posjete crkvu Sv. Marije na određene blagdane i u bilo koju nedjelju. Original te bule se nalazi u Arhivu Franjevačkog samostana na Trsatu, a objavljen je i u P.E. Fermendžin, *Acta Bosniae, Zagrabiae* 1892, 236–237.

Na pergameni bule pape Martina V. iz 1420. nalazi se pridodana glagoljska pribilješka približno iz sredine XV. stoljeća koja glasi:

To e naiprie prošćena .12. let' .12. korizam' od' .20. tr' .6.
bisk(u)pi od svakoga po .40. d'n'
p(a)ki od 9. gar'dinali' od' svakoga po .80. d'n' od' p(a)pe
mar'tina .2. leti .2. koriz'mi
i vse oktabe i sed'mi del vsih' grihi otpročćena, od'
vsakoga ol'tara 7 let'
p(a)k' 7 krat' po 40 dni gdn' An'ton' ki posti ove
ol'tari ošće da
5 crikvi 40 dni i svakomu ol'taru po 40 dni vsaki
principali d'n'
i ki im' n..d ro d.l' duž'no učil tolikoe

3 otpročćena : t iznad slova »o« i »p«

4 posti sa suspenzijom: posveti

5 principali: rkp poincipali

6 učil: učinil?

Prema toj pribilješki oprosti hodočasnicima crkvi Sv. Marije bili su »12 godina i 12 četrdesetnica«:

- 1) Od svakoga od 26 biskupa po 40 dana;
- 2) Od 9 kardinala po 80 dana;
- 3) Od pape Martina V. 2 godine i dvije četrdesetnice;
- 4) Sedmi dio svih grijeha i »od svakog oltara« po 7 godina i sedam četrdesetnica;
- 5) »Gospodin Anton« posvetio je »ove oltare«, a dao je još i po 40 dana oprosta crkvi i za svaki oltar još po 40 dana za svaku »principali dan« (tj. blagdan) i isto toliko za ...?...

Pribilješka se očito ne odnosi samo na ispravu pape Martina V. na kojoj je zabilježena. »26 biskupa« i »9 kardinala« odnose se očito na oprost koji je podijeljen prije 1420., a »7 godina i sedam četrdesetnica« očito na bulu pape Kalista III.

Podatak o 26 biskupa i 9 kardinala neobično je važan. Iz njega bi se moglo utvrditi kada je dan prvi oprost jer ne bi smjelo biti sumnje da je tu riječ o pravom početku prošteništa. Na to bi pitanje mogli odgovoriti crkveni povjesnici. Za poznavaoce glagoljice pribilješka bi mogla biti od interesa. Osobito je značajan oblik slova »m« koji je nesumnjivo izveden iz prastarog oblika toga slova u glagoljici.

SOMMARIO

I primordi del pellegrinaggio e del monastero dei Francescani a Tersatto

L' autore dapprima analizza il problema dell'inizio del pellegrinaggio a Tersatto. Secondo Kašić e Glavinić la Santa Casa è stata trasportata ai tempi del bano Nicola Frangepani (nel 1291) da Nazareth a Tersatto, e dopo tre anni e 7 mesi a Loreto. L'autore dimostra che non si può trattare di Nicola I, Nicola II o Nicola III perché essi non governarono mai nel Vinodol (dunque neanche a Tersatto). Si può trattare solamente di Nicola IV, il quale come primo tra i conti di Veglia fù chiamato dei Frangepani ed inoltre era bano. L'autore pubblica ed analizza anche la bolla di papa Martino V del 1420 dalla quale risulta che il pellegrinaggio a Tersatto ebbe inizio un po' prima di tale anno. Inoltre, l'autore dimostra che la pala dell'altare principale nella chiesa di S. Maria a Tersatto deve essere opera del pittore Antonio de Murano, al quale era stata, secondo il libro del notaio fiumano Antonio de Renno, commissionata dal guardiano del monastero di Tersatto nel 1456 o un po' prima. Il papa Nicola V permise nel 1453 la fondazione del monastero il quale nel 1455 non era ancora definitivamente organizzato perché ci sono notizie solo del »Fratello Paolo«, il quale, però, già nel 1456 viene menzionato come »il guardiano Paolo«.